

Жуковська Л., Фальковська Л. Досвід переживання успіху у молодшому шкільному віці як провідна ідея організації навчання. // Підготовка педагогів до впровадження державних стандартів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т.В. Наумчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 574 с.+CD. С. 367 – 371.

*Жуковська Людмила,
студентка 3 курсу ННІ педагогіки,
Фальковська Людмила,
ст. викладач ЖДУ імені Івана Франка*

ДОСВІД ПЕРЕЖИВАННЯ УСПІХУ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ ЯК ПРОВІДНА ІДЕЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

Вступ дитини до школи – важлива подія у її житті. Діти по-різному переживають її залежно від психологічної готовності прийняти на себе роль учня. Більшість дітей охоче йдуть до школи, там включаються у навчальну діяльність, яка стає провідною в їх житті, поступово перетворюючись у самоосвітню.

Перехід дітей на положення школяра зобов'язує їх виконувати вчасно завдання, які вимагають певних волевих зусиль: приходити до школи, дотримуватись правил

367

шкільного життя (незалежно від того, хочеться чи не хочеться це робити), виконувати певні доручення тощо.

Відбуваються зміни у соціальному статусі дитини – вона, за словами Л.С. Виготського, «втрачає дитячу безпосередність» за рахунок здатності рефлексувати, роблячи її думки та вчинки більш обережними за рахунок врахування низку обставин (ситуації, характеру стосунків, ставлень тощо).

Рефлексія, як здатність бачити себе очима інших, робить оціночні судження референтних осіб для цього віку дуже значимими, тому переживаються школярами вкрай емоційно [8, С. 301]. Досвід такого переживання разом із власними самооціночними судженнями формує уявлення у школярів про успіх (визнання) та невдачу (поразку) у поведінці.

Свідками та діючими складовими успіхів та невдач дітей у навчанні є вчителі, батьки, вихователі групи продовженого дня, однокласники та інші. Успіх чи неуспіх у навчальній діяльності визначає провідні тенденції інтелектуального, особистісного, вольового розвитку молодших школярів, тому варто детальніше зупинитися на понятті «успіх» та «ситуація успіху».

Отже, ситуація успіху – це поєднання умов, які забезпечують успіх, а сам успіх – результат подібної ситуації. Ситуація – це те, що спроможний організувати вчитель; переживання ж радості успіху – щось більш суб'єктивне, приховане в значній мірі від стороннього погляду.

Молодший школяр, вступаючи до навчання у школу стає об'єктом, а, згодом, і суб'єктом освітнього процесу. Правильно організоване навчання, перетворює учня на діяльного суб'єкта цілеспрямованої пізнавальної діяльності.

Сприяння переживання успіху є можливим за допомогою таких складових:

- мотивація навчальної діяльності (інтерес до навчання);
- інтелектуальний розвиток;
- механізм врахування індивідуальних досягнень у навчанні, а не у порівнянні з іншими;
- закріплення у досвіді переживання успіху.

Оскільки переживання молодшим школярем успіху або невдачі частково залежить від дорослого, це має накладати особливу відповідальність на дії вчителів та батьків. Основне питання, яке ми розглядаємо в даній статті стосується молодших школярів, а саме формування ситуації успіху як першооснови у формуванні їх самооцінки та позитивної мотивації пізнавальної діяльності.

Дане питання мало представлене у педагогіці, тому потребує особливої зацікавленості з боку вчителів, батьків, вихователів. Отже, основним завданням даної статті ми бачимо у піднесенні цієї ідеї як актуальної у освітній практиці, де кожен педагог усвідомить стійку провідну необхідність цілеспрямовано та

посилено сприяти переживанню успіху вихованцями, формувати умови закріплення цього досвіду – все це дасть можливість повноцінно реалізувати суб'єкт-суб'єктні гуманістичні відносини згідно вимог сучасної школи.

Під впливом нової провідної діяльності (навчальна діяльність) у молодших школярів головними стають *пізнавальні мотиви*. Пізнавальні мотиви пов'язані зі змістом та оволодінням способами навчальної діяльності. Навчальні мотиви прийнято поділяти на *провідні* (вони виникають у самому процесі навчання й пов'язані зі змістом і формами навчальної діяльності) та *другорядні* (лежать за межами навчального процесу). Останні поділяються на широкі соціальні й вузько соціальні [3, с.122].

367

Ці мотиви формуються під впливом визнання, похвали вчителя, шкільної оцінки, а також залежать від думки однолітків і дорослих. У початковій школі спостерігається цікава динаміка мотивації: першокласники та другокласники керуються скоріше зовнішніми мотивами, забезпечуючи тим самим добре до себе ставлення з боку близьких («...мама відпустить погуляти...»; «...мама скаже: «Який ти у нас хороший»); у 3-му класі вступають у дію внутрішні мотиви, завдяки яким дитина прагне одержати більш чітке уявлення про свої успіхи та проблеми («Хочу знати, що я заслужив – «5» чи «2»).

Для формування мотивації навчання важливим є ясність та чіткість цілей навчальної діяльності, вони мають даватись на початку роботи й суворо окреслюватися за обсягом, тому що в молодших школярів спонукальна сила мети протилежно пропорційна мірі цікавості роботи, тобто при надлишкові завдань мета перестає працювати [1, ст.88].

Втім, *успішність, певні досягнення у навчанні* молодшого школяра є також суттєвим чинником для формування мотивації навчальної діяльності.

Крайг Г. та Бокум Д. зазначають, що з психологічної точки зору шкільна оцінка для дитини – це стрес, тому в початковій школі набуває популярності безоціночне навчання. Мета такого навчання – знизити тривожність у дітей, оскільки саме вона, а не інтерес, стає мотиваційною основою навчальної

діяльності [4, ст.202]. Зокрема, оцінювання в умовах навчання має враховувати поруч із показниками засвоєного рівня знань, умінь та навичок ще й ту динаміку, що виявив школяр у вивченні певного предмету, і, аж ніяк, не має стосуватись особистості в цілому.

У молодшому шкільному віці йде *активне формування внутрішньої позиції та ставлення до себе*. Уявлення про себе формується у процесі оцінної діяльності самої дитини та її спілкування з іншими людьми. Молодший школяр цілком спроможний описати власну належність до соціальної групи, статі, окреслити коло своїх індивідуальних (відмінних від інших) властивостей тощо [4, ст.340]. З часом зростає критичність до себе, ретельніше аналізується власна поведінка та компетенція тощо. В цьому віці триває розвиток самосвідомості – закладається та формується самооцінка особистості школяра.

Ступінь адекватності самооцінки вказує наявність чи відсутність збігу між реальними успіхами (на основі результатів власної діяльності та оцінок інших) із судженнями суб'єкта про себе, тому оцінка може бути адекватною або неадекватною, заниженою або завищеною. Дослідження показують, що про гармонійний розвиток особистості свідчить адекватна або дещо завищена самооцінка. Різко завищена самооцінка порівняно з реальними результатами в діяльності та поведінці свідчить про деформацію особистості. Занижена ж самооцінка породжує невпевненість у собі, відсутність належних вимог до себе, перешкоджає здійсненню саморегуляції та самовиховання.

У відмінників і добре встигаючих дітей в основному формується завищена самооцінка. У невстигаючих і дуже слабких у навчанні учнів систематичні невдачі та низькі оцінки знижують впевненість у собі, том їх самооцінка розвивається своєрідно.

А.І. Ліпкіна [5], яка вивчала динаміку самооцінки таких школярів молодших класів, виявила: спочатку діти не погоджуються з позицією відстаючого, прагнуть зберегти високу самооцінку. Пропозиція оцінити свою роботу оцінюється більшістю з них вищим балом, ніж вона заслуговує, орієнтуючись не на досягнуте, а на бажане: «Набридло отримувати двійки.

Вчителька ніколи не ставить мені четвірку, тому я сам поставив чотири», «Я ж не гірший за всіх, у мене також можуть бути четвірки» [2, ст.176].

369

Більшість невстигаючих дітей перших двох років навчання переоцінюють результати своєї навчальної діяльності, а до 4-го класу з'являється значний контингент відстаючих дітей із заниженою самооцінкою, і простежується, на жаль, зростаюча із класу в клас, тенденція невстигаючих учнів до недооцінювання своїх (і так дуже обмежених) успіхів.

Серед причин неуспішності дітей у школі М. Мурачковський [6] виділяє несформовані відносини дитини з учителем і неуспіх (наприклад, негативна оцінка), що породжує страх невдачі.

Н.І. Шевандріним [9] було запропоновано виокремити три типи невстигаючих дітей: *перший*, який характеризується низькими показниками розумової діяльності у поєднанні з позитивним ставленням до навчання та збереженням «позиції учня» (підтипи: *а* - діти, в яких неуспіх у навчанні, компенсується успіхом у інших видах практичної діяльності; *б* - діти, у яких такої компенсації немає, а отже, їм важче сформулювати адекватну самооцінку); *другий*, який має ознаки високих показників розумової діяльності у поєднанні з негативним ставленням до навчання та з частковою або повною втратою «позиції учня» (підтипи: *а* – ті, що компенсують неуспіх у школі якоюсь інтелектуальною діяльністю; *б* – ті школярі, у яких неуспіх обумовлений негативними установками, що сформувалися стосовно вчителя та школи, тому компенсацією в даному випадку служить зв'язок з іншим колективом) та *третій*, який поруч з низьким рівнем розумової діяльності має місце негативне ставлення до навчання (викликати у таких школярів інтерес до навчання можна тільки за допомогою «легеньких» завдань, які дитина здатна виконати, але цього замало для належного формування вищих пізнавальних функцій) [Там само, ст.125].

Для розвитку у дітей адекватної самооцінки і почуття компетентності необхідно створити в класі атмосферу психологічного комфорту та підтримки,

бо самооцінка в молодшому шкільному віці ґрунтується на думці та оцінці оточуючих, засвоюється в готовому вигляді без критичного аналізу.

Діти, як правило, приходять у школу з позитивним ставленням до неї. Поступово у дітей, слабо підготовлених, або з низьким психологічним ресурсом, може з'явитися гіркий досвід поганих оцінок, тоді змінюється мотивація – ставлення до школи і навчання стає негативним, а великі труднощі у навчанні понижують самооцінку, перешкоджаючи розвиткові дитини.

Втім, порушення адекватності самооцінки може спостерігатись і у дітей з високим рівнем готовності до школи. Підготовка дозволяє їм добре вчитися у початкових класах, не надто докладаючи сил. На фоні легких успіхів у них закріплюється звичка до постійних схвалень, формується високий рівень домагань та відповідна самооцінка. При переході у старші класи, коли зростає складність навчального матеріалу змінюються ставлення та вимоги, ці школярі, не маючи трудових навичок, можуть втратити свою пріоритетність, і, як наслідок, у них різко падає самооцінка. Отже, педагогічна оцінка, враховуючи не лише кінцевий результат, а і трудовий внесок школяра, стимулює учня до підтримання старанності на потрібному рівні і сприяє формуванню адекватної самооцінки.

Діти з високою самооцінкою почувають себе в класі впевненіше, сміливіше, активніше проявляють свої інтереси, здібності, ставлять перед собою вищу мету, ніж ті діти, у яких самооцінка знижена.

Популярність дитини в групі й загальна самооцінка залежать в першу чергу від успіху в спільній діяльності. Тому сприяння успіху в навчальній діяльності веде до нормалізації відносин, підвищення самооцінки, впевненості в собі. Школа, навчальна

370

діяльність, навчальна та соціальна успішність, стосунки з вчителем та однокласниками стають центральними чинниками у формуванні особистості молодшого школяра.

Діти початкових класів люблять учитись, але (невеличке уточнення) *діти люблять учитись добре!* І тому головне завдання вчителя – створити умови, що забезпечують дитині успіх у навчанні, відчуття радості від того, що «Я знаю!», «Я вмію!». Учитель-майстер не забуває слова В. Сухомлинського: «Є успіх, є бажання вчитися. Особливо важливо це на першому етапі навчання – в початковій школі, де дитина не вміє долати труднощі, де невдача приносить справжнє горе».

Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, що створює енергію для навчання та подолання труднощів, тому головними завданнями для реалізації ідеї переживання успіху молодшим школярем – це щира підтримка бажання школяра:

- ✓ самостійно мислити, розмірковувати, пізнавати;
- ✓ переживати радість відкриття й долаття труднощів;
- ✓ утверджуватися у власних поглядах на життя, творити своє «Я» (вияв інтелектуальної компетентності та ініціативи) тощо.

Отже, про успіх ми можемо говорити в тих випадках, коли очікування особистості збігаються або перевершують очікування оточуючих, найбільш значущих для цієї особистості. Так, для молодшого школяра найбільш значущими є ставлення вчителя та батьків. З психологічної точки зору, успіх – це переживання перемоги, радості, задоволення від того, що результат, якого учень прагнув у своїй діяльності, збігся домаганнями, надіями, очікуваннями. І, з рештою, на базі цього стану формується стійке почуття самоповаги, закладаються нові стимули діяльності, змінюється рівень домагань та самооцінки. У тому випадку, коли успіх є стабільним, може початися свого роду ланцюгова реакція, що вивільняє величезні, приховані можливості особистості, що несе невичерпний заряд людської духовної енергії. Зрештою, ситуація успіху – це таке цілеспрямоване, організоване поєднання умов, при якому створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому.

Список використаної літератури

1. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. - К.:Віпол, 1987.-96 с.
2. Вікова і педагогічна психологія: навч. посібн. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. — К. : Освіта, 2007. — 400 с.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л.М. Проколієнко. - К.: Рад. Школа, 1989. - 608 с
4. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. — СПб., 2006. — 940с.
5. Ліпкіна А.І. «Самооцінка школяра». М., 1976.
6. Мурачковский Н.И. Типы неуспевающих школьников.// Советская педагогика, 1965.— №7
7. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування: навч. посіб. — К. : Професіонал. 2007. — 464 с.
8. Шакуров Р. Х. Психология эмоций: новый подход // Психология обучения. — 2003.
9. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности: учеб. пособие для студ. высш. уч. заведений. — М. : Наука, 2001. — 512 с.

371

Анотація. У статті піднімається проблема сучасної школи – досвід переживання успіху молодшим школярем як основи формування його позитивної мотивації навчання. У роботі запропоновані шляхи розв'язання цього завдання. У публікації здійснено порівняльний аналіз ставлення до навчання успішних і неуспішних у навчанні учнів у зв'язку з особливостями їх самооцінки.

Ключові слова: успіх, ситуація успіху, рефлексія, мотивація, пізнавальна діяльність, самооцінка, досвід переживання успіху.

Аннотация. В данной статье подымается проблема современной школы – опыт переживания успеха в младшем школьном возрасте как основы формирования позитивной мотивации обучения. В работе представлены пути решения данной задачи. В публикации осуществлен сравнительный анализ отношения к обучению успешных и неуспешных в обучении учеников в связи с особенностями их самооценки.

Ключевые слова: успех, ситуация успеха, рефлексия, мотивация, познавательная деятельность, самооценка, опыт переживания успеха.